
AMPARO TUSON VALLS

DIFERÈNCIA SEXUAL I VARIACIÓ LINGÜÍSTICA

Les paraules del home són com una fletxa que va directa al blanc, les de la dona s'assemblen a un ventall trencat (refrany xinès).

Los hombres *hablan*, las mujeres *platican* (refrany castellà).

Mula que fa *ih!* i dona que parla llatí fan mala fi (refrany català).

I. LA IDENTITAT SEXUAL: TRET UNIVERSAL O FET SOCIOCULTURAL?

La diferència sexual –i la seva relació amb la diversitat lingüísticodiscursiva– no és simplement un fet individual sinó que participa de característiques socials i culturals. El que és una persona ve definit, en part, des d'un punt de vista extern o macrosocial, en termes del lloc que ocupa dins l'entramat social i del conjunt dels atributs culturals que se li confereixen; ara bé, des d'un punt de vista microsocia, aquesta definició no és res –o és ben poc– si no s'activa o actualitza en els comportaments i activitats quotidianes que la persona porta a terme, entre les quals, els comportaments comunicatius mitjançant l'ús lingüístic són especialment rellevants, donat que són alhora una activitat i un instrument per portar a terme d'altres activitats de la vida social i cultural en les quals participen les persones.

De la mateixa manera que el que és una persona ve definit en termes del seu lloc dins l'entramat social i del conjunt d'atributs culturals que se li confereixen, el que és un home o una dona (a banda de les diferències biològiques estrictes) té a veure amb una història social i cultural que configura cada grup sexual, de forma genèrica, amb uns trets concrets que tenen a veure amb l'edat, l'estatus social, la procedència geogràfica o ètnica, la professió, les creences, etc.

Així, no és el mateix ser una dona a Algèria que a Suècia; ser una nena petita que una vella; ser una obrera que una aristòcrata. Aquests atributs (geogràfics, d'edat, de classe) que fan variar la significació cultural de «ser dona» també, evidentment, fan variar el que significa «ser home» en cadascuna de les circumstàncies que, a tall d'exemple, hem assenyalat. Per tant, podríem dir que les persones s'agrupen, socioculturalment parlant, en funció d'uns trets que són variats i variables.

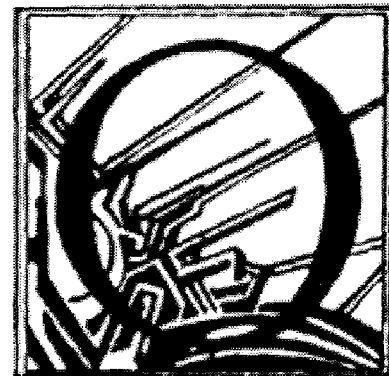
¿Fins a quin punt, doncs, podem parlar de l'existència de certes característiques distintives entre la parla de les persones «simplement» perquè pertanyen a l'un o a l'altre sexe? Resulta del tot necessari i convenient fer unes quantes precisions abans d'entrar en el detall del tema que ens ocupa.

En primer lloc, quan diem «variació per sexe» hem d'aclarir si ens estem referint a una característica biològica o a la significació cultural que històricament s'associa a un tret biològic. En el primer cas, estarem parlant d'un universal ja que, amb molt poques excepcions, les persones vénen al món amb unes característiques anatòmiques que les identifiquen com a membres d'un grup sexual o d'un altre. En el segon cas, però, observarem que el significat cultural de ser home o de ser dona pot variar molt. Ara bé, ¿fins a quin punt la «universalitat» biològica marca, condiona o determina la «diversitat» sociocultural? «Ser home» o «ser dona» és el resultat de l'articulació complexa, variable i –de vegades– conflictiva d'aquests dos aspectes que, d'entrada, poden semblar oposats: la universalitat biològica i la diversitat cultural.

Amb el sexe passa com amb el color de la pell, que –exceptuant casos de canvi buscat– ens acompanya al llarg de tota la nostra vida. Però, encara, tinguem el color que tinguem, serem homes o dones (i, viceversa, és clar, sigui quin sigui el nostre sexe, tindrem un color o un altre). Tot i així, aquesta manera de veure les coses parteix d'una concepció ideològica «binària» de la realitat sexual que té com a conseqüència una visió també binària de la realitat sociocultural (R. Wodak, 1997), visió que avalua com a «desviacions» tot el que no es correspongui amb una concepció estereotipada dels comportaments masculins per als homes i femenins per a les dones.

En segon lloc, i com a conseqüència del que acabem de dir, si parlem de «variació lingüísticodiscursiva pel sexe», haurem de destriar aquells trets específics que s'associen al parlar dels homes i al parlar de les dones. Això comporta una doble dificultat: d'una banda, en el discurs, un mateix element pot tenir una significació múltiple, és a dir, per exemple, ser a la vegada «típicament rural i típicament masculí» o «típicament femení i típicament juvenil». D'una altra banda, haurem de destriar allò que s'acosta més als aspectes «universals» (per exemple, la qualitat de la veu) d'allò que s'acosta més a la variació sociocultural (per exemple, paraules que són tabú per a un o l'altre sexe en una determinada cultura).

En tercer lloc, hem de tenir en compte que existeix també la variació situacional que s'entrecrua amb els altres trets diferenciadors. No parlen de la mateixa manera una

dona o un home quan estan fent festes a la seva nena petita que quan estan dirigint una reunió de treball a la feina. No és el mateix la parla que un home fa servir en la intimitat amorosa que quan està mirant un partit de futbol amb els amics, etcètera.

Tots aquests matisos ens porten a fer un aclariment fonamental: les característiques que assenyalarem al llarg d'aquest article com a «masculines» o «femenines» no s'han de entendre d'una manera absoluta o mecànica, sinó com a tendències més freqüents en un grup sexual o en l'altre, i sempre pensant, bàsicament, en la cultura occidental. Per tant, no afirmem que *tots* els homes o que *totes* les dones fan servir *tots* els trets que anirem assenyalant; tampoc afirmem que el homes *només* utilitzen els trets que denominem «masculins» i que les dones *només* utilitzen els trets que denominem «femenins». Ara bé, el que els estudis fins ara realitzats en el camp de la diversitat lingüística i la diferència sexual mostren és que en el parlar dels homes s'observa una major freqüència en l'ús de les estratègies i les característiques dites masculines així com en el parlar de les dones s'observa l'ús més freqüent de les estratègies i les característiques dites femenines.

2. PRIMERES APROXIMACIONS AL TEMA

La dona és tan mudable com lo vent; de ses paraules no farás fonament

Els estudis tradicionals de dialectologia, on podríem esperar trobar una certa atenció a les diferències entre el parlar dels homes i el de les dones, no s'ocupen d'aquest tema, tot i que sempre hi ha hagut postures diferents respecte a si és convenient o no incloure dones entre els informants (I. Lozano Domingo, 1995), la qual cosa expressa un reconeixement ni que sigui implícit de l'existència de diferències.

Com plantegen J. K. Chambers i P. Trudgill (1980), el prototipus d'informant de la dialectologia ha estat, fins fa relativament molt poc, el que ells anomenen amb el acròstic *NORMS*: *nonmobile, older, rural males* (mascles rurals, vells i no mòbils). Aquest *NORM* era considerat qui millor *conservava* la parla «autèntica» objectiu de recerca de la dialectologia tradicional; qui viatja es «contagia» d'altres formes de parlar, qui viu en un medi urbà també està exposat a d'altres parles i llengües, els joves o encara «s'estan fent» i tenen un llenguatge «pobre» o per tal de distingir-se dels adults busquen formes de parlar diferents i, finalment, les dones resulten poc fiables perquè o bé són considerades massa «normatives» o massa variables i lingüísticament «volubles». D'aquesta manera, com ben encertadament manifesten Chambers i Trudgill, els estudis dialectològics –amb tot l'interès innegable que puguin tenir–

[...] semblen ser una mena d'arqueologia lingüística. Joves que han nascut i han viscut tota la seva vida en una mateixa zona sovint han sentit inquietud en descobrir que la parla registrada en els estudis de camp de les seves zones és totalment aliena al que els resulta familiar. Aquest descobriment no és en absolut sorprenent quan considerem que, avui en dia, la proporció més gran de la població es mòbil, més jove, urbana i femenina [...] (p. 5, T. A.)

A l'àmbit de la dialectologia catalana, per exemple, A. Griera (1928, 1952) justificava la conveniència d'excloure les dones de les recerques amb treball de camp amb qüestionaris per la seva dificultat a mantenir l'atenció una estona molt llarga, perquè tenien vergonya o perquè no tenien coneixements sobre els temes entorn dels quals giraven els qüestionaris¹ (i que –curiosament?– no tractaven temes sobre els quals les dones sí que tenien coneixements). En aquesta mateixa línia, M. Sanchis Guarner manifestava com segueix la preferència per triar homes com a informants per a l'elaboració de l'*Atlas de la Península Ibérica* (ALPI):

Como en el cuestionario del ALPI predomina la terminología agrícola, en general hemos preferido interrogar a los hombres y no a las mujeres, que, en muchas regiones apenas intervienen en las labores del campo; por otra parte, las mujeres solían tardar más en hacerse cargo de la índole de nuestra labor, y además, por presunción, siempre tienden más que los hombres a refinar su habla vulgar ante el forastero; aparte de ello, mientras que en determinadas épocas del año es relativamente fácil contratar a los campesinos poco ocupados entonces para las varias jornadas que durará el interrogatorio, las mujeres nunca se hallan libres de sus labores domésticas y se niegan a comprometerse para la totalidad de la encuesta; en cambio, según declaran los autores del AIS, en Italia conservan mejor el dialecto local porque viajan menos (p. 57)

Poc coneixements dels temes de les enquestes, dificultat per entendre el que fan els entrevistadors, «presumpció» que les porta al refinament lingüístic, molta feina a la casa i poc temps per a les entrevistes... Tanmateix, també Sanchis Guarner reconeix que aquesta apreciació no és compartida per tothom (tot i que la raó dels dialectòlegs italians és que les dones no viatgen i per això *conserven* més la seva parla...).

En general, la filologia i la lingüística tradicionals, donat que han centrat el seu interès a descriure el sistema o la competència innata o a prescriure les formes d'usar la llengua «correctament», no han parat atenció a cap tipus de diferència en el parlar d'homes i dones. Quan, de vegades, trobem alguna al·lusió al tema, és, normalment, per desautoritzar la 'veu' femenina².

Els principals eixos que han promogut la recerca entorn de la diversitat lingüística lligada a la diferència sexual han estat les diferències en l'adquisició lingüística segons el sexe; les formes de transmissió cultural i, especialment l'adquisició i el desenvolupament de la competència comunicativa en nens i nenes, nois i noies; els diferents interessos manifestats en els temes de conversa i el lèxic emprat. Aquests estudis van començar en els àmbits de la psicologia, l'antropologia i la sociolingüística.³

(1) Les paraules exactes d'aquest dialectòleg, que apareixen citades a l'obra de S. Pop (1950: 373) i a I. Lozano Domingo (1995: 83), són: «Les raons que m'hi obligaren són: l'impossibilitat de guardar atenció durant un llarg interrogatori d'alguns dies; el tenir els coneixements de les coses, generalment, més limitats que els homes i, sobretot, la falta de fixesa d'idees que es tradueix en una denominació imprecisa de les coses» (A. Griera, 1928: 5, nota I)

(2) Pel que fa a l'atenció que s'ha concedit a la dona als estudis dialectològics, es pot consultar el capítol cinquè de I. Lozano Domingo (1995) i per conèixer l'opinió de lingüistes i gramàtics pel que fa al parlar de les dones, el capítol tercer d'aquesta mateixa obra així com el llibre de M. Yaguello (1978).

(3) Des de la perspectiva lingüísticodiscursiva, els primers treballs sobre la diversitat lingüística i la diferència sexual que han tingut un gran impacte i s'han convertit en referència obligada són els de R. Lakoff (1975) i D. Tannen (1982, 1986, 1990, 1993 i 1994). Per a una exposició més detallada dels inicis de la recerca entorn als parlars «femenins» i «masculins», es poden consultar els treballs de D. Maltz i R. Borker (1982), I. Lozano Domingo (1995) i L. Martín Rojo (1995).

Una altra línia de recerca, molt lligada a l'elaboració d'un pensament i una acció no sexista, és la que intenta esbrinar la manera com les llengües –qui fa i usa les llengües– «tracten» o representen els dos grups sexuals. Bàsicament aquests estudis s'han interessat per dos fenòmens; d'una banda, des del punt de vista morfològic, s'han analitzat els usos dels gèneres gramaticals, per exemple, l'ús del masculí singular com a genèric o del masculí plural com la forma que inclou individus masculins i femenins, el canvi de significat del femení respecte al masculí (p. e. *home públic, dona pública*, o els noms que indiquen professions fins fa poc típicament masculines i la resistència d'alguns a utilitzar el femení –*metgessa, jutgessa*– per indicar la dona que exerceix com a tal i no la muller de qui l'exerceix). D'una altra banda, des del punt de vista lèxic, s'han analitzat definicions de diccionari i el vocabulari associat prototípicament –o estereotípicament– a les característiques masculines i femenines⁴. Els treballs realitzats en aquest sentit han estat aplicats a l'àmbit de l'educació, on també s'han fet recerques molt interessants que analitzen la manera com la institució escolar transmet, entre d'altres «valors» culturals, actituds i valors sexistes.⁵

3. LA VEU: BIOLOGIA O CULTURA?

Tres dones i un pato, mercat.

(4) Per a aquests tipus d'anàlisi, és indispensable la consulta d'A. García Messeguer (1988, 1994).

(5) Sobre aquest tema es poden consultar, entre d'altres, els treballs de M. Subirats i el seu equip (M. Subirats i C. Brullet, 1988; M. Subirats i A. Tomé, 1992; X. Bonal, 1993), els d'A.V. Català González i E. García Pascual (1989) i, especialment, la monografia del núm 16 de la revista *SGNOS. Teoría y Práctica de la Educación*, on es poden trobar articles de M. Subirats, M. Yaguello, Luisa Martín Rojo, D. Maltz i R. Borker, X. Bonal i A. Tomé, així com una guia de recursos (bibliogràfics i audiovisuals) preparada per C. Lomas.

Sembla, d'entrada, un fet del tot –i per tots i totes– acceptat que la qualitat física de la veu masculina i la de la veu femenina és diferent i que aquesta diferència té unes causes anatòmiques que s'expliquen per una configuració especial i diferent de l'aparell fonador de cada grup sexual. Així, en general, els homes tenen una veu més greu i les dones una veu més aguda. També és cert que existeixen excepcions i podem trobar alguns homes amb una veu especialment aguda si la comparem amb la mitjana masculina i, a l'inrevés, podem trobar que algunes dones tenen una veu especialment greu respecte a la mitjana femenina. En principi, aquestes excepcions s'expliquen també físicament.

Ara bé, si mirem aquest aspecte –la qualitat de la veu–, aparentment biològic i universal, amb més detall, veurem que les coses no són tan simples. Per començar, tal com afirmen D. Graddol i J. Swann (1989),

Hi ha estudis de diferents parts del món que mostren que el to i la qualitat de la veu són culturalment variables. En segon lloc, existeixen proves que les veus de les noies i dels nois es poden distingir molt abans que el seu aparell vocal s'hagi diferenciat a l'adolescència (p. 23, T.A.).

És a dir, tot i havent-hi unes bases anatòmiques per a la diferència de les veus masculines i femenines, el valor que s'associa a aquestes diferències és un fet sociocultural tan important que fins i tot fa que nens i nenes *facin* veu d'homes o de dones abans que anatòmicament el seu aparell fonador s'hagi diferenciat. El que això ens mostra és que també la veu és un element en la construcció de la identitat personal. El valor que s'associa a les qualitats de les veus està íntimament relacionat amb els papers que socialment s'assignen a homes i dones. Així, la veu «pública» apropiada és una veu greu –és a dir, masculina– mentre que una veu aguda es considera inadequada. Tant és així que a Margaret Thatcher, quan va ser nomenada Primer Ministre (o Primera Ministra), li van fer seguir unes sessions amb un tutor del *National Theatre* perquè aconseguís un to de veu més baix que el seu «natural», donat que pel seu càrrec públic de primera línia aquest semblava inadequat perquè era «massa» agut; al final d'aquest «entrenament» va baixar el seu to de veu 46 Hz, la meitat de la diferència mitjana entre les veus masculines i femenines (vegeu Graddol i Swann, 1989, p. 38). Curiosament –o no tant– s'avalua millor una dona que té una veu greu, masculina que un home amb veu aguda, femenina. Donades les circumstàncies socioculturals a què ens estem referint, una dona amb veu greu «sona» seriosa, responsable, capaç d'exercir l'autoritat, digna de crèdit, mentre que un home amb veu aguda «sona» infantil, poca cosa, efeminat, ridícul o estrany.

Per comprovar fins a quin punt aquest valor simbòlic de les veus funciona, només cal observar quin ús en fa la publicitat audiovisual (o radiofònica). A la immensa majoria d'anuncis, la part on hi ha el «consell» sobre la bondat del producte o la descripció de les seves qualitats o on s'explica la importància de consumir-lo, i que apareix normalment al final de l'espot (sovint com a veu *en off*), és una veu masculina. Tant se val si es tracta d'un cotxe de sis milions com d'un producte d'alimentació, de neteja o d'uns bolquers. És a dir, sigui quin sigui el públic a qui s'adreça l'anunci, al marge de si la petita història que s'hi explica està protagonitzada per dones i per a dones, la «darrera paraula» és dita per un home... I com està demostrat a bastament (C. Lomas, 1996), a la publicitat res no és casual.

4. LA SELECCIÓ TEMÀTICA I EL LÈXIC

Una mujer no calla más que lo que no sabe.
L'home per la paraula i el bou per la banya.

La relació entre lèxic i cultura ha estat objecte d'estudis molt fructífers tant en el camp de la lingüística com –i sobretot– en l'àmbit de l'antropologia lingüística.⁶

Les persones, com a membres de determinats grups culturals i subculturals, tendeixen a caracteritzar-se perquè comparteixen uns tipus d'interessos i d'activitats.

(6) Per a una revisió actualitzada dels estudis que des de l'antropologia lingüística s'han fet de les relacions entre lèxic i cultura, vegeu el capítol tercer dins A. Duranti (1997).

Per exemple, podríem dir que una gran part del jovent del nostre àmbit cultural té en comú el gust per la música moderna (pop, rock i derivats), el fet d'anar a determinats locals de lleure (bars juvenils, discoteques o similars), buscar una forma de vestir identificadora, etc. Aquests interessos i activitats compartits es converteixen en temes dels quals es parla i, per tant, les persones que formen un grup utilitzen uns camps lèxics més que les persones d'un altre grup.

En el cas dels homes i de les dones, també l'estudi dels temes predominants i del lèxic utilitzat per cada grup sexual pot portar a resultats força interessants perquè revela, en definitiva, formes de vida històricament marcades, preferències, gustos, etc. Històricament, a la nostra cultura occidental mediterrània, les dones s'han ocupat, sobretot, de la casa, dels fills i de la família. Aquestes ocupacions comporten tota una sèrie d'activitats entorn del menjar, la neteja, l'embaràs, el naixement i la cura dels fills, el vestit, l'economia «domèstica», l'atenció a les malalties, la cura dels vells, etc. Tot un seguit de tasques referides al món del que es considera «privat», íntim, les «petites coses» de la vida quotidiana, que no transcendeixen —o molt poc— a l'esfera pública. Per la seva banda, els homes s'han ocupat, sobretot, de treballar fora de casa, de la vida institucional (política, econòmica, religiosa), d'anar a la guerra, d'organitzar els esports, etc., en definitiva, d'una sèrie d'activitats que conformen el que es considera l'esfera «pública», els «grans problemes» del món, d'on les dones, fins fa molt poc i encara de forma majoritària, han estat excloses.

Després d'aquest repàs molt breu de les activitats típicament (és a dir, *històricament, culturalment*) habituals d'homes i de dones, no ens pot estranyar que, a més del vocabulari comú, hi hagi una certa especialització que ve condicionada pels temes, activitats i interessos predominants a l'un i l'altre grup. En efecte, el vocabulari relatiu als àmbits de la política, l'economia, el treball remunerat i els esports és més conegut i més usat per homes que per dones. Per la seva banda, el vocabulari referent a la llar, al vestit, a la família, als afectes, en tots els seus vessants, és més conegut i més usat per les dones.

A més del que acabem de dir, que sembla del tot lògic i difícilment contestable, hi ha d'altres aspectes del lèxic que han estat assenyalats com a diferenciadors i caracteritzadors dels dos grups sexuals. Aquests aspectes tenen a veure, molt especialment, amb el que, d'una forma general, anomenarem elements *modalitzadors*: aquest conjunt de peces que serveixen per manifestar —més o menys explícitament— la posició de qui parla respecte al que està dient. Per exemple, s'ha observat que les dones fan servir més elements afectius, com ara diminutius, apel·latius que manifesten estimació (*bonic, monada, carinyo, perleta, rei / reina*, etc.), expressions hiperbòliques (*molt, però que molt requetebonica...*) i exclamacions valoratives (*ui!, ai!, ex!, ...*). Del cantó masculí, s'ha assenyalat que els homes utilitzen un lèxic més escatològic, més renecs i paraulotes, apel·latius «negatius» —fins i tot per expressar estimació, p. e.: *cabronàs!*, dit a un bon amic (L. Payrató, 1988 i J. Pujolar, 1997)—, etc.

El que resulta interessant és veure que aquests usos lèxics preferents o més típics d'un grup sexual o de l'altre configuren imatges prototípiques –o estereotípiques– del que es considera culturalment masculí o femení.

Novament la publicitat ens pot servir com a referent per veure com es construeixen aquests estereotips. L'observació dels anuncis que apareixen durant les campanyes de nadal i reis dedicats a les joguines resulta altament alligadora. Dels tipus de joguines que s'ofereixen al nens es desprenen una sèrie de característiques que s'associen amb el que se suposa que ha de ser un «noi»: valent, competitiu, aventurer, agressiu, poderós, fort, segur, intel·ligent, dur... De la mateixa manera, els anuncis dedicats a joguines per a nenes proposen un arquetipus de feminitat, compost, també, per una sèrie de característiques del que se suposa que ha de ser una «noia»: dolça, sensible, tendra, prudent, neta, honesta, maternal, detallista, guapa (o com a mínim, «graciosa»).

5. ELS ESTILS DISCURSIUS I CONVERSACIONALS

Quan una dama diu *no*, vol dir 'potser';
 Quan diu *potser*, vol dir 'sí';
 I quan diu *sí*, no és una dama.
 (Voltaire)

Apuntàvem al començament d'aquest article que les persones construïm les nostres identitats socioculturals mitjançant, en gran manera, les nostres activitats discursives i comunicatives en general. Som el que fem, i l'ús lingüístic és l'instrument privilegiat que ens permet portar a terme les nostres activitats així com representar-nos a nosaltres mateixes i als altres, com a persones dins el món que ens envolta. Les nostres maneres de parlar en cada situació, sobre temes diferents, amb persones diverses, perseguint finalitats obertes o amagades, conscients o inconscients, configuren aquesta identitat multifacètica, complexa i, a la vegada, definitòria del que una persona és. Evidentment, hi ha d'altres aspectes, com per exemple, la forma de vestir o de pentinar-se que també contribueixen a donar forma a aquesta «imatge» personal; parlar, però, i tot el que l'acompanya –molt especialment els gestos i els elements proxèmics– són com una segona pell, un dels senyals d'identitat més importants –com s'ha dit tantes vegades– de la persona.

La formació de la identitat és un procés llarg i lent en el qual intervien factors molt diversos de caràcter psicosocial. Aquests processos tenen lloc, majoritàriament, en el si de les interaccions que, des de petites, les persones mantenen entre d'altres que es troben al seu entorn: a casa, al carrer, a l'escola, als espais de lleure... Des de la infantesa, nens i nenes van rebent influències de les persones adultes que els envolten (pares i mares, avis i àvies, persones que els cuiden, altres familiars, veïns i veïnes, amics i

amigues, etc.), així com de tots els missatges que els arriben des dels mitjans de comunicació, i molt especialment, de la televisió i de la publicitat.

A partir d'aquestes «entrades», infants i adolescents van construint, dia a dia, la seva personalitat com a membres d'un grup. Els estudis realitzats comparant l'adquisició dels usos socials de la llengua en diferents àmbits culturals (B. Schieffelin i E. Ochs, 1986) mostren com, a edats molt primerenques, els nens i les nenes són capaços de manifestar en els jocs, a través de l'ús lingüístic, aspectes socioculturals tals com determinats rols, mitjançant la utilització d'elements prosòdics, lèxics, gramaticals i discursius que s'associen, per exemple, als papers típics de «pare-mare»-«fill-filla», «mestre-mestra-alumne-alumna», «metge-pacient», etc. E. Ochs (1986) planteja que una de les formes més típiques i potser la principal d'adquirir els coneixements socioculturals propis de l'entorn és, precisament, l'aprenentatge de l'ús lingüístic. Així, aprenem l'ús dels temps verbals, dels modalitzadors, dels marcadors d'indireccionalitat, dels patrons entonatius, dels apel·latius, etc., que s'associen amb determinades situacions, a partir de la situació d'estar immersos de forma participativa en diferents esdeveniments comunicatius en els quals s'activen les diverses posicions socials dels participants i els hàbits, creences i valors propis del grup en què creixem (A. Tuson, 1995).

Ara bé, com assenyalen D. Maltz i R. Borker (1982), ben aviat, les interaccions entre grups d'edat similars en què participen els nens i les nenes solen ser predominantment homogènies des del punt de vista sexual: nois amb nois, noies amb noies. Al llarg del període de la infantesa i l'adolescència, uns i altres van desenvolupant tota una sèrie d'hàbits de comportament social que són fruit i part de la construcció de la seva identitat. El comportament comunicatiu, l'ús discursiu, acompanya i fa possibles les diferents activitats que infants i adolescents van portant a terme, i aquestes activitats tenen característiques parcialment diferents en els grups de nois i en els grups de noies; per tant, també les formes de parlar són diferents.

Així, s'ha observat que els grups de nois són més nombrosos, s'estructuren al voltant d'un líder i els seus jocs solen implicar molta activitat física i poca parla. Les noies s'agrupen més per parelles o en grups petits, els seus jocs són més tranquils i impliquen molta activitat verbal. Només cal entrar en una escola a l'hora del pati per observar tot el que estem dient (A. Tuson, 1988). Entre els nois, solen ser habituals els crits, la provocació, l'insult, els cops (fins i tot com a mostra d'apreci); entre les noies, l'establiment de complicitats, de secrets, el xafardeig són també habituals (J. Pujolar, 1997). J. Coates (1997) ho planteja de la manera següent, basant-se en estudis sobre les diferències de les relacions amistoses entre homes i entre dones:

Les amistats de dones es caracteritzen per la intimitat, per les confidències personals mútues i perquè estan centrades en el parlar, mentre que les amistats d'homes es caracteritzen per la sociabilitat, l'absència de confidències personals i perquè estan centrades en l'activitat (p. 245).

Totes aquestes pràctiques –inclosa la pràctica discursiva– van cristal·litzant i podem dir que, a l'edat adulta, configuren uns estils de comportament força diferents. Al que dèiem a l'apartat anterior sobre les diferències d'interessos que es reflectien en la utilització preferent d'uns camps lèxics o d'uns altres, ara haurem d'afegir-hi tota una sèrie d'estratègies discursives, de comportaments conversacionals (A. Tuson, 1995) que caracteritzen i diferencien el parlar masculí i el parlar femení. Els homes fan coses junts; les dones, xerren. Ells comparteixen idees i activitats, elles comparteixen sentiments i intimitat. Quan els homes parlen, trien temes públics, «externs»: la feina, el futbol, la política, les dones, els èxits... i els tracten des d'una perspectiva també pública. Les dones queden per xerrar o, simplement, es troben i parlen. L'amistat entre els homes es crea fent coses, fins i tot les tertúlies –fins fa poc una activitat típicament masculina– tenen un tema decidit prèviament –els toros, la literatura, el futbol, l'actualitat política– al voltant del qual es discuteix i, a més, es fan a locals públics (cafès, restaurants o emissores de ràdio). L'amistat entre les dones es fa també fent coses, però sobretot al voltant de converses espontànies; a casa, al mercat, a la perruqueria. Parlant de tot i de res: de la família, dels fills, dels menjars, dels èxits i també dels fracassos, rient i plorant, expressant sentiments íntims...

Els trets característics que diferencien i configuren els estils discursius d'homes i dones es donen a tots els nivells de l'anàlisi lingüística i també afecten la mecànica conversacional i la interpretació, ja que poden portar al malentès perquè formes similars s'interpreten de maneres diferents (D. Tannen, 1982, 1986, 1990; D. Maltz i R. Borker, 1982; A. Tuson, 1995). A continuació presentarem alguns d'aquells trets que les investigacions sobre el tema presenten com els més recurrents i identificadors per a cada grup sexual.

Prosòdia i elements paralingüístics

Les dones:

- una entonació més emfàtica; aquesta èmfasi s'aconsegueix amb allargaments vocàlics, entonacions ascendent-descendent (\wedge) i descendent-ascendent (\vee).
- més canvis de to de veu, amb tendència a tons més aguts.
- més final ascendents.
- utilització més freqüent d'elements vocals (*mm*, *ha* o similars) per indicar *t'escolto*, *et segueixo*.

Els homes:

- ritme més *stacatto*, amb menys modulacions entonatives.
- pocs canvis de to de veu.
- més finals descendents.

—ús menys freqüents d'elements vocals (*mm, ha* o similars), que ells utilitzen per manifestar acord o desacord.

Morfosintaxi

Les dones:

- Ús de la segona persona i de la primera persona del plural, amb la finalitat d'incloure la persona o les persones amb qui es parla (modalitats elocutiva i apel·lativa).
- Més freqüència d'oracions interrogatives i exclamatives.
- Més preguntes «eco» (*no?, oi?, eh?, eh que sí?, no et sembla?, etc.*).
- Més formes indirectes.
- Més oracions inacabades.
- Més ús de modalitzadors (adjectius, adverbis, apreciatius, minimitzadors, i expressions com *Ai, no sé, però a mi em sembla que..., etc.*).

Els homes:

- Ús preferent de la primera persona del singular, de la tercera persona i de formes impersonals (modalitat més delocutiva).
- Més freqüència d'oracions enunciatives.
- Més enunciats directes.
- Menys ús de modalitzadors.

Lèxic

A part del que ja hem comentat a l'apartat 4, els estudis realitzats mostren que les dones fan servir més paraules que designen matisos, per exemple referits a colors, que els homes. Un altre aspecte interessant és el que s'ha observat referent a les paraules tabú a diferents cultures: hi ha paraules tabú per a homes i dones o només per a dones, però *no* s'ha trobat cap cultura on hi hagi paraules tabú *només* per a homes.

Organització temàtica textual

Les dones:

- Tendència a construir el discurs de forma compartida.
- Més canvis de tema.
- Tractament dels temes més aviat des de la pròpia experiència íntima
- Estil més implícit, més personalitzat.

Els homes:

- Tendència a resumir o reformular el que s'està dient (control temàtic).
- Tendència a mantenir els temes, menys canvis temàtics.
- Tractament dels temes més aviat des d'un punt de vista extern.
- Estil més assertiu.

Mecànica conversacional

Les dones:

—Els solapaments (dues persones que parlen al mateix temps) i les interrupcions tendeixen a ser cooperatius (per manifestar comprensió, per completar la intervenció anterior...).

—Més «feina» per mantenir la conversa (preguntes, exclamacions, «ajudes» temàtiques, etc.).

Els homes

—Els solapaments i les interrupcions tendeixen a ser competitiu (per aconseguir espai per parlar, per manifestar desacord, per desautoritzar...).

—Menys «feina» per mantenir la conversa.

L'aparició conjunta d'un nombre significatiu d'aquests trets és el que conforma un estil masculí o un estil femení. L'acumulació exagerada i hiperbòlica és, precisament, el que fan certs humoristes quan volen imitar un home o una dona; especialment en aquest darrer cas, caldria estudiar la proliferació d'humoristes homes que basen gran part de les seves actuacions en el travestisme i en la «imitació» ridiculitzadora de determinats tipus de dones a través de la forma de parlar.

Un altre cas, ben diferent, és el que es pot observar entre els i les adolescents. És gairebé un lloc comú comentar que, avui en dia, les noies semblen «xicots» quan parlen, sobretot per la quantitat de renecs que fan servir. Efectivament, es pot observar entre les noies adolescents una certa «transgressió» del que serien les formes de comportament, en general, i de comportament comunicatiu, en particular, considerades típicament femenines cap a formes més masculines de comportament (un cert estil de vestir, de moure's, de parlar...). En els nois, el que s'observa és una acumulació fins i tot exagerada –si es compara amb el comportament dels adults– de les formes d'actuació també masculines. Així, la transgressió és des del món femení cap al masculí, però no a l'inrevés; la transgressió del que és masculí cap al que és femení està fortament sancionada de manera negativa, com dèiem quan ens referíem a les veus. Encara avui, per moltes noies, el model públic, que es presenta com a símbol de l'èxit social i de l'autonomia, és el model masculí. Curiosament, a l'edat adulta, quan hi ha altres mitjans per mostrar la pròpia identitat, aquesta imitació exagerada dels patrons masculins recula i, si bé es continua valorant de forma positiva en certs àmbits una dona que se sap mostrar assertiva i contundent, també es valora un home «tendre».

Un altre àmbit que mostra la importància dels comportaments comunicatius associats amb el món masculí i amb el món femení és el comportament de certs grups d'homosexuals –homes i dones– que adopten certes formes d'actuació –en el vestir, en els gestos i en el parlar, especialment– del grup sexual amb el qual s'identifiquen (també en aquest cas es pot fer referència a la utilització exagerada d'aquest fet des de l'humor).

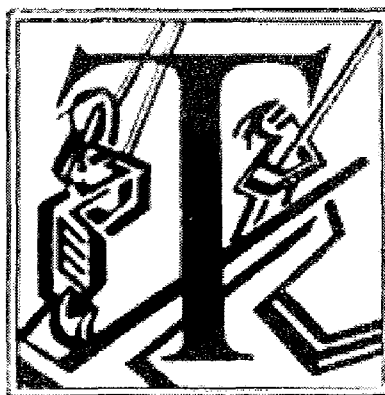
CLOENDA

Abans d'acabar, farem algunes consideracions sobre el tema que ens ocupa. Hi ha qui ha caracteritzat l'estil femení com a «insegur», «dèbil», enfront del masculí, que es presenta com un estil «fort», «poderós». Com assenyala R. Wodak (1997), aquesta manera de veure les coses es correspon a una certa ideologia sobre els sexes i el món social que podria acabar portant les dones a adoptar l'estil masculí tot acceptant-lo com l'únic apropiat per a la vida pública (política, negocis, etc.). Ara bé, des d'una posició que posa en primer lloc el valor de la diferència del món de les dones, es caracteritza l'estil femení com cooperatiu, solidari, enfront de l'estil masculí, que es veu individualista, competitiu i dominador. Des d'aquesta perspectiva, del que es tracta és d'aconseguir que l'estil femení ocupi també els espais públics, sense sentiments d'inferioritat o d'inadequació. Vivim, des de fa unes dècades, una època de canvis importants pel que fa als rols masculins i femenins al nostre entorn cultural. Les dones –almenys una part– estem accedint a llocs de responsabilitat dins el món laboral i polític. Aquest fet està provocant canvis en les identitats i en les imatges que homes i dones tenim de les unes i dels altres. Tot això està comportant inseguretats i certs canvis també en la manera de representar-nos a través de la llengua i de relacionar-nos a través dels usos lingüístics (L. Martín Rojo i J. Callejo Gallego, 1995; L. Martín Rojo, 1997).

El camp de la diversitat lingüística i la diferència sexual es presenta com un àmbit immens obert a la recerca. Calen estudis empírics de tot tipus que permetin aprofundir en el coneixement de les formes de parlar dels homes i de les dones, sobretot estudiades en relació a d'altres variables de la vida sociocultural com l'edat, l'entorn social, l'estatus, la feina, la situació comunicativa, etc. Si bé tradicionalment –com vèiem en parlar de la dialectologia o de la lingüística– s'ha oblidat, conscientment o no, l'estudi del discurs femení, actualment existeixen un nombre important de treballs que mostren la importància i l'interès de la recerca lingüística i discursiva lligada a la diferència sexual.

AMPARO TUSON VALLS

Universitat Autònoma de Barcelona

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BONAL, X. (1993) «La discriminación sexista en la escuela primaria», dins *Signos. Teoría y Práctica de la Educación*, núm. 8/9, pp. 140-146.
- CATALÀ GONZÁLVEZ, A. V. i E. GARCÍA PASCUAL (1989) *Una mirada otra*, València, Institut Valencià de la Dona.
- CHAMBERS, J. K. i Peter TRUDGILL (1980) *Dialectology*, Cambridge: Cambridge University Press.
- COATES, J. (1997) «Women's friendships, women's talk», dins R. WODAK, ed., *Gender and Discourse*, London: Sage, pp. 245-262.
- DURANTI, A. (1997) *Linguistic anthropology*, Cambridge, Cambridge University Press.
- GARCÍA MESSEGUER, Á. (1988) *Lenguaje y discriminación sexual*, Madrid, Montesinos.
- (1994) *¿Es sexista la lengua española?*, Barcelona, Paidós.
- GRADDOL, D. i J. SWANN (1989) *Gender Voices*, Oxford, Basil Blackwell.
- GRIERA, A. (1928) *Entorn de l'Atlas linguistique de l'Italie et de la Suisse méridionale*, Publicacions de l'Oficina Romànica, Barcelona, Biblioteca Balmes.
- (1952) «Exclusion des femmes parmi les sujets des enquêtes de l'Atlas linguistique de la Catalogne», dins *Orbis*, 1, pp. 25-26.
- LAKOFF, R. (1975) *Language and the woman's place*, New York: Harper and Row (trad. cast.: *El lenguaje y el lugar de la mujer*, Barcelona, Ricou, 1981).
- LOMAS, C. (1996) *El espectáculo del deseo. Usos y formas de la persuasión publicitaria*, Barcelona, Octaedro.
- LOZANO DOMINGO, I. (1995) *Lenguaje femenino, lenguaje masculino ¿Condiciona nuestro sexo la forma de hablar?*, Madrid, Minerva Ediciones.
- MALTZ, D. i R. BORKER (1982) «Los problemas comunicativos entre hombres y mujeres desde una perspectiva cultural», dins *Signos. Teoría y Práctica de la Educación*, 16, pp. 18-31, 1995.
- MARTÍN ROJO, L. (1996) «Lenguaje y género. Descripción y explicación de la diferencia», dins *Signos. Teoría y Práctica de la Educación*, 16, pp. 6-17.
- (1997) «Intertextuality and the construction of a new female identity», dins M. BENGOCHEA i R. SOLA, eds., *Intertextuality/ Intertextualidad*, Alcalá de Henares, Universidad de Alcalá de Henares.
- MARTÍN ROJO, L. i J. CALLEJO GALLEGO (1995) «Argumentation and inhibition: Sexism in the discourse of Spanish executives», dins *Pragmatics*, vol. 5, núm. 4, pp. 455-484.
- OCHS, E. (1986) «Introduction», dins B. SCHIEFFELIN, i E. OCHS (eds) *Language socialization across cultures*, Cambridge, Cambridge University Press.
- PAYRATÓ, L. (1988) *Català col·loquial. Aspectes de l'ús corrent de la llengua catalana*, València, Servei de Publicacions de la Universitat de València.

- POP, S. (1950) *La Dialectologie: aperçu historique et méthodes d'enquêtes*, Louvain, Chez l'Auteur.
- PUJOLAR, J. (1997) *De què vas, tio?*, Barcelona, Empúries.
- SANCHIS GUARNER, M. (1953) *La Cartografía lingüística en la actualidad y el Atlas de la Península Ibérica*. Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, «Monografías de Ciencia Moderna», núm. 43.
- SCHIEFFELIN, B. B. i E. OCHS (eds), 1986, *Language socialization across cultures*, Cambridge, Cambridge University Press.
- SUBIRATS, M. i C. BRULLET (1988) *Rosa y azul. La transmisión de los géneros en la escuela*, Madrid, Ministerio de Cultura. Instituto de la Mujer.
- SUBIRATS, M. i A. TOMÉ (1992) *Pautas de observación para el análisis del sexismo en el centro educativo. Cuadernos para la coeducación*, 2, Bellaterra, ICE de la Universitat Autònoma de Barcelona.
- TANNEN, D. (1982) «Ethnic style in male-female conversations», dins J. J. GUMPERZ (ed.) *Language and social identity*, Cambridge, Cambridge University Press, pp. 217-231.
- (1986) *That's not what I meant! How conversational style makes or breaks your relations with others*, New York, William Morrow (trad. cast.: *¡Yo no quise decir eso!* Barcelona, Paidós, 1991).
- (1990) *You just don't understand! Women and men in conversation*, New York, Ballantine Books (trad. cast.: *¡Tú no me entiendes!* Barcelona, Círculo de Lectores, 1992).
- (1994) *Gender and Discourse*, Oxford, Oxford University Press (trad. cast.: *Género y discurso*. Barcelona, Paidós, 1996).
- (ed.) (1993) *Gender and conversational interaction*, Oxford, Oxford University Press.
- TUSON, A. (1988) «El comportament lingüístic: L'anàlisi conversacional» dins A. BASTARDAS i J. SOLER (eds.) *Sociolingüística i llengua catalana*, Barcelona, Empúries, pp. 133-154.
- (1995) *Anàlisi de la conversa*, Barcelona, Empúries.
- WODAK, R. (1997) «Introduction: some important issues in the research of gender and Discourse», dins R. WODAK (ed.) *Gender and Discourse*. London, Sage, pp. 1-20.
- (ed.) (1997) *Gender and Discourse*, London, Sage.
- YAGUELLO, M. (1978) *Les mots et le femmes*, Paris, Payot.